

XVIII
a m ž i a u s
studijos

7

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Giminė. Bendrija. Grupotė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

7

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Giminė. Bendrija. Grupotė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2021

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2021

© Straipsnių autoriai, 2021

© Lietuvos istorijos institutas, 2021

ISBN 978-609-8314-04-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

KLIENTAI. BIČIULIAI. POLITIKAI

Gintautas Sliesoriūnas

Jonušas Antanas Višnioveckis apie motinos, brolio ir savo politinių akcijų motyvus (1700–1707 m.) . . . 18
Janusz Antoni Wiśniowiecki on the Motives of Political Actions by his Mother, Brother and his Own (1700–1707). *Summary* . . . 32

Mindaugas Šapoka, Vilija Gerulaitienė

Lietuvos didžiojo etmono Liudviko Pociėjaus planas pašalinti iš sosto Augustą II 1714 metais: tarp tikrovės ir fikcijos . . . 34
The Plan of Lithuanian Great Hetman Ludwik Pocij to Dethrone Augustus II in 1714: Between Reality and Fiction. *Summary* . . . 53

Андрэй Мацук

Планы магнатских группировок на избирательные кампании в правление Августа III . . . 54
Didikų grupuočių rinkiminių kampanijų planai valdant Augustui III. *Santrauka* . . . 71

Arnaud Parent

Prancūzų slaptoji misija Abiejų Tautų Respublikoje: barono Antoine'o-Charles'io de Vioménilio vaidmuo Baro konfederacijoje 1771–1772 m. . . . 72
French Secret Mission in the Polish-Lithuanian Commonwealth: the Role of Baron Antoine-Charles de Vioménil in the Bar Confederacy in 1771–1772. *Summary* . . . 96

Вадим Аниперков

«Наш партизан»: личность и служебная карьера Шимона Коссаковского в свете российской дипломатической и военной корреспонденции (1790–1794 гг.) . . . 97
„Mūsų partizanas“: Simono Kosakovskio asmenybė ir karjera 1790–1794 m. Rusijos diplomatinės ir karinės korespondencijos šviesoje. *Santrauka* . . . 156

Dariusz Rolnik

Adam Chmara, ostatni wojewoda miński, i jego relacje z Sapiehami. Klient, przyjaciel, polityk – o genezie sojuszy oraz przyjaźniach politycznych w czasach stanisławowskich uwag kilka . . . 157

Klientas, bičiulis, politikas. Paskutinis Minsko vaivada Adomas Chmara ir jo santykiai su Sapiegomis. Keletas pastabų apie politinių grupuočių ir sąjungų genėžę Stanislovo Augusto valdymo laikotarpiu. *Santrauka* . . . 168

TIKINČIŪJŲ BENDRUOMENĖS

Vytautas Smilgevičius

Raguvos parapijos demografiniai aspektai 1700–1800 metais . . . 170

Demographic Aspects of Raguva Parish in 1700–1800. *Summary* . . . 198

Karolis Tumelis

Pavojingi ryšiai? Nesusituokusių vyrų ir moterų santykiai Lietuvos katalikiškuose bažnytiniuose teismuose XVIII a. . . . 199

Dangerous Liaisons? Informal Relations between Unmarried Persons and their Treatment in the Eighteenth Century Lithuanian Catholic Ecclesiastical Courts. *Summary* . . . 223

Ugnė Jonaitytė

Nesantuokinių vaikų motinos Vilniaus dekanate XVIII a.: socialinis statusas ir geografinė kilmė . . . 225

Mothers of Illegitimate Children in the Eighteenth Century Vilnius Deanery: Social Status and Geographical Origin. *Summary* . . . 245

Jan Bulak

Stan parafii diecezji żmudzkiej w świetle raportu do Justickolegium

z 1798 roku . . . 246

Žemaitijos vyskupijos parapijų būklė 1798 metų raporto

Justickolegijai šviesoje. *Santrauka* . . . 263

SOCIALINIAI RYŠIAI. ŠALTINIAI IR TYRIMAI

Janina Kamińska

Wspólnota profesorów Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

1781–1794 . . . 266

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos profesorių bendrija

1781–1794 metais. *Santrauka* . . . 278

Ewa Kula

Źródła do badań nad zbiorowością nauczycieli Komisji Edukacji Narodowej w zbiorach rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego . . . 279

Šaltiniai Tautinės edukacinės komisijos mokytojų bendruomenei tirti Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių fonduose. *Santrauka* . . . 292

Robertas Jurgaitis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės egzulantų integracijos problemos XVIII a.: Smolensko vaivadijos atvejis . . . 293

Problems of Integration of Exiles in the Eighteenth-Century Grand Duchy of Lithuania: the Case of Smolensk Voivodeship. *Summary* . . . 310

Rugilė Pangonytė

Juozapato Mykolo Karpio karjeros pradžia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos aplinkoje . . . 312

The Beginning of Juozapas Mykolas Karpis' Career in the Circle of Karolis Stanislovas Radvila, the Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 327

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Andrzej Stroynowski. Obrady sejmu grodzieńskiego 1784 roku. Studium z dziejów kultury parlamentarnej. *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 330

Asmenvardžių rodyklė . . . 338

Vietafordžių rodyklė . . . 353

NESANTUOKINIŲ VAIKŲ MOTINOS VILNIAUS DEKANATE XVIII A.: SOCIALINIS STATUSAS IR GEOGRAFINĖ KILMĖ

UGNĖ JONAITYTĖ

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje, remiantis išlikusiomis parapijų krikšto metrikų knygomis, analizuojamas nesantuokinių vaikų motinų socialinis statusas, šeiminei padėčiai ir geografinė kilmė Vilniaus dekanato parapijose XVIII a. Pasitelkus šiuos ir papildomus šaltinius, darbe keliamos prielaidos apie aptariamo laikotarpio visuomenės seksualinio elgesio ypatybes ir numanomas ne santuokoje gimusių vaikų pradėjimo aplinkybes.

Reikšminiai žodžiai: nesantuokinių vaikų motinos, nesantuokiniai vaikai, socialinis statusas, geografinė kilmė, XVIII amžius, Vilniaus dekanatas.

Įvadas

Nesantuokinio gimstamumo problemai skirti tyrimai Vakaruose pradėti dar XX a. 6-ajame dešimtmetyje, kuomet šis reiškinys imtas analizuoti kaip neatsiejamas visuomenių istorinės demografijos raidos dėmuo¹. Vakarų tyrėjai nesantuokinio gimstamumo klausimą yra plačiai nagrinėję įvairiais pjūviais – teisiniu, socialiniu,

1 Pirmieji nesantuokinio gimstamumo problema susidomėjo prancūzų mokslininkai, pirmuosius tyrimus, skirtus žmonių populiacijos analizei, pradėję dar 1945 m., kuomet buvo įsteigtas demografiniams tyrimams skirtas institutas – *Institut national d'études démographiques*. Vienas iš instituto įkūrėjų prancūzų istorikas, laikomas istorinės demografijos pradininku, Louis Henry, drauge su kolega Marceliu Fleury 1956 m. pristatė vadinamąjį šeimos rekonstrukcijos metodą, kuriuo remiantis žmonių gyvenimai rekonstruojami pasitelkiant krikšto, santuokos ir mirties metrikų knygas. Plačiau žr. Michel Fleury, Louis Henry, *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population: Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, Paris: Inst. National d'Etudes démographiques, 1956. Šio metodo atradimas neabejotinai skatino ir nesantuokinio gimstamumo tyrimus pirmiausia Prancūzijoje. Minėtini šie darbai: Wesley D. Camp, *Marriage and the Family in France Since the Revolution*, New York: Bookman Associates, 1961; Jean-Louis Flandrin, *Families: parente, maison, sexualité dans l'ancien société*, Paris: Hachette, 1976, p. 176–184. Prancūzais pasėkė anglų mokslininkai: Kembridžo universitete 1964 m. anglų istorikai Peteris Laslettas ir Tony'is Wrigley'is įkūrė iki šiol veikiančią socialinei istorijai skirtą tyrimų grupę (angl. *Cambridge Group for the History of Population and Social Structure*), kuri dar XX a. 6-ajame dešimtmetyje pradėjo pirmuosius tyrimus, skirtus nesantuokinio gimstamumo problemai Anglijoje. 1980 m. pasirodžiusioje studijoje *Bastardy and Its Comparative History* Kembridžo grupės mokslininkai pristatė atliktą didžiulį tyrimą, kurio metu buvo tirtos devyniasdešimt aštuonios Anglijos parapijos. Plačiau žr. Peter Laslett, Karla Oosterveen, Richard M. Smith, eds., *Bastardy and Its Comparative History*, London: Arnold, 1980.

kultūriniu². Analizuojant nesantuokinių vaikų problemą, itin reikšmingas tampa šiuos vaikus pagimdžiusių moterų klausimas. Ankstyvųjų naujųjų laikų terminija, skirta nesantuokinių vaikų motinoms apibūdinti, pasižymėjo kritika ir neigiamu šių moterų vertinimu. Jos vadintos „ištvirkėlėmis“ (angl. *lewd*), „pavainikių gimdytojomis“ (angl. *bastard-bearers*)³. Tyrėjai netruko įtvirtinti šią terminiją savo darbuose, taip nesantuokinių vaikų susilaukusias moteris paversdami marginalia grupe šeimos istorijos tyrimuose⁴. Visgi, pastaraisiais dešimtmečiais nesantuokinių vaikų motinų klausimas sulaukė išsamių studijų ir mokslininkų buvo įvertintas kaip reikšmingas šaltinis, teikiantis žinių tiek apie socialinį nesantuokinio gimstamumo kontekstą, tiek ir apie to meto visuomenės seksualinio elgesio ypatybes, lyčių santykį, moterų padėtį šeimoje ir bendruomenėje⁵.

Tyrėjai, analizuojantys duomenis apie nesantuokinių vaikų motinas, neišvengiamai susiduria su duomenų trūkumu. Aptariamo laikotarpio visuomenės neigiamas požiūris į netekėjusias motinas, taip pat ir pačių motinų psichologinė būklė nulėmė motinystės už santuokos ribų suvokimą kaip tokios, kurią reikia nuslėpti⁶. Todėl pačios motinos stengdavosi nepalikti jokių nėštumo pėdsakų ir neretai gimdydavo slapta – apie tai liudija paliktų kūdikių – pamestinukų – skaičius ir vaikžudystės atvejai parapijose⁷. Tokiu atveju šaltiniai dažniausiai

2 Minėtini šie darbai: Richard Adair, *Courtship, Illegitimacy, and Marriage in Early Modern England*, Manchester: Manchester University Press, 1996; Leah Leneman, Rosalind Mitchison, *Scottish Illegitimacy Ratios in the Early Modern Period*, in: *The Economic History Review*, 1987 (Feb.), t. 40, Nr. 1, p. 41–63; William Robert Lee, *Bastardy and the Socioeconomic Structure of South Germany*, in: *The Journal of the Interdisciplinary History*, 1977 (Winter), t. 7, Nr. 3, p. 403–425; Matthew Gerber, *Bastards: Politics, Family and Law in Early Modern France*, Oxford, England: Oxford University Press, 2012.

3 Patricia Crawford, *Parents of Poor Children in England 1580–1800*, New York: Oxford University Press, 2010, p. 31.

4 *Ibid.* Anglų istorikas P. Laslettas savo tyrimuose įtvirtino sąvoką *bastard-bearers*, žr. Peter Laslett, Klara Oosterveen, *Long-Term Trends in Bastardy in England: A Study of the Illegitimacy Figures in the Parish Registers and in the Reports of the Registrar General, 1561–1960*, in: *Population Studies*, 1973 (Jul.), t. 27, Nr. 2, p. 255–286. Vėliau juo pasekė ir kiti tyrėjai, pvz.: Alan Macfarlane, *Illegitimacy and Illegitimates in English History*, žr. *English History*, in: Peter Laslett, Karla Oosterveen, Richard M. Smith, *op. cit.*, p. 71–85; Nicholas Rogers, *Carnal Knowledge: Illegitimacy in Eighteenth-Century Westminster*, in: *Journal of Social History*, 1989 (Winter), t. 23, Nr. 2, p. 355–375.

5 Minėtini šie darbai: Tanya Evans, *Unfortunate Objects: Lone Mothers in Eighteenth-Century London*, London: Palgrave Macmillan, 2005; Samantha Williams, *Unmarried Motherhood in the Metropolis, 1700–1850: Pregnancy the Poor Law and Provision*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2018; Angela Joy Muir, *Deviant Maternity: Illegitimacy in Wales, c. 1680–1800*, London: Routledge, 2020.

6 Gianna Pomata, *Unwed Mothers in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries: Clinical Histories and Life Histories*, in: *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, ed. Edward Muir and Guido Ruggiero, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991, p. 160.

7 Istorikė Laura Gowing, tyrusi vaikžudystės reiškinį Ankstyvųjų naujųjų laikų Anglijoje, pastebi, kad į šį nusikaltimą vienišas motinas pastūmėdavo tiek sudėtinga psichologinė jų būklė, tiek ir ekonominiai bei socialiniai sunkumai, dėl kurių moteris neretai neturėdavo jokių galimybių pasilikti auginti vaiką, žr. Laura Gowing, *Secret Births and Infanticide in Seventeenth Cen-*

neteikia jokios informacijos apie motinas. Manytina, tiek šaltinių trūkumas, tiek ir menkos daugumos išlikusių šaltinių panaudojimo galimybės nulėmė tai, kad Lietuvos istoriografijoje nesantuokinių vaikų motinų, o apskritai ir nesantuokinio gimstamumo klausimas išlieka beveik netirta tema. Apie nesantuokinius vaikus rašę Lietuvos tyrėjai daugiau dėmesio skyrė teisei šių vaikų padėčiai⁸. Nors pastaraisiais dešimtmečiais nesantuokinio gimstamumo problema imta tirti kryptingiau, taikant skirtingas tyrimo prieigas, tačiau darbuose nesantuokinių vaikų motinų klausimas faktiškai nebuvo analizuotas⁹. Šiuo straipsniu tikimasi papildyti nesantuokinio gimstamumo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tyrimus, taip pat prisidėti prie tyrimų, skirtų netekėjusioms motinoms ir jų socialinei padėčiai analizuoti. Dar vienas šio straipsnio užmojis – bent nedidele dalimi prisidėti ir prie valstiečių seksualinės elgsenos Lietuvoje tyrimų.

Apibrėžiant termino „nesantuokinis vaikas“ reikšmę šiame straipsnyje, reikia pastebėti, kad sąvoka „nesantuokinis vaikas“ turi universalią reikšmę ir tokie vaikai

-
- tury Englan, in: *Past & Present*, 1997, Nr. 156, p. 88. Lietuvoje vaikžudystės reiškinį, tiesa, jau vėlesniu – XIX amžiaus laikotarpiu analizavę tyrėjai Rima Praspaliauskienė ir Vladas Sirutavičius taip pat pastebi, kad skurdas buvo svarbi šio nusikaltimo priežastis. R. Praspaliauskienės tyrimo duomenimis, dauguma vaikžudystė apkaltintų moterų priklausė žemesniems visuomenės sluoksniams, dažniausiai jos dirbdavo samdinėmis kaimiškose vietovėse, žr. Rima Praspaliauskienė, *Crime Born in Shame and Fear*, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2001, t. 6, p. 92. V. Sirutavičius taip pat pažymi, kad dažniausiai vaikžudystė būdavo kaltinamos netekėjusios moterys, dirbusios samdinėmis ir tarnaitėmis, žr. Vladas Sirutavičius, *Nusikaltimai „dėl gėdos“: naujų žudymų XIX a. Lietuvos visuomenėje*, in: *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2002, t. 2 (11), p. 147.
- 8 Dar sovietmečiu pasirodžiusiame Vytauto Andriulio straipsnyje aptasakojamos Lietuvos Statutuose įtvirtintos teisinės normos, susijusios su nesantuokinės kilmės asmenimis, žr. Vytautas Andriulis, *Neteisėti vaikai pagal feodalinę Lietuvos teisę*, in: *Socialistinė teisė*, 1974, Nr. 2, p. 60–63 (su nežymiais pakeitimais straipsnis vėliau perspausdintas monografijoje: Vytautas Andriulis, *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 164–172); 2013 m. publikuotas Martyno Jakulio straipsnis gerokai išsamesnis už prieš tai minėtąjį, kuriame autorius ne tik pristato XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje galiojusių teisyčių (Kanonų, Statutų ir Magdeburgo teisės) nuostatas, skirtas ne santuokoje gimusiems asmenims, bet ir, remdamasis teismų bylomis, analizuoja, kaip jos sąveikavo tarpusavyje, žr. Martynas Jakulis, *Pavainikiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje XVI–XVIII a.: teisinė padėtis ir galimybės*, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2012/2, 2013, p. 41–57.
- 9 Minėtinas M. Jakulio tyrimas, skirtas pamestinukų globos XVIII a. Vilniuje analizei. Darbe istorikas pateikė demografinius duomenis apie pamestinukus Šv. Jonų ir Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemio parapijose, remdamasis parapijų krikšto metrikų knygomis: tyrimu analizuojamas nesantuokinių vaikų ir pamestinukų skaičius ir dinamika. Autorius darbe taip pat pateikia ir pamestinukų radimo vietas, fiksuotas minėtų parapijų metrikų knygoms, žr. Martynas Jakulis, *Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje*, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 3: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 193–209. Sociodemografinę prieigą tyrime, skirtame Plungės bendruomenės analizei, taikė istorikas Eugenijus Saviščevas. Remdamasis Plungės 1697–1741 m. katalikų parapijos metrikų knygomis, autorius pristato Plungės bendruomenės gimstamumo (ir nesantuokinio) mastus, santuokos sudarymo ypatybes, gyventojų socialinę kilmę, žr. Eugenijus Saviščevas, *Plungė: „žemaičių dievų“ žemės bendruomenė XVIII amžiaus pirmoje pusėje*, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2016, t. 37, p. 83–105.

suvokiami kaip tie, kurie gimė ar buvo pradėti ne santuokoje¹⁰. Lietuvos Statutuose nesantuokiniai vaikai įvardijami ne vienu terminu, o keliais, būtent: *злого ложа сын, бенкарт, нечыстово ложа сын, блудный* – nedoros sangulos sūnus, pavainikis, paklydėlis¹¹. Bažnytiniuose šaltiniuose – kanonų teisėje ir parapijų krikšto metrikų knygose – nesantuokiniai vaikai apibūdinami kaip *illegitimi, illegitimi thori, illegitimi lecti, spurius* – neteisėtas, neteisėto guolio, *pavainikis*¹². Tokių sąvokų įtvirtinimas pagrindiniuose bažnytinės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasaulietinės teisės teisyneose, manytina, atskleidžia neigiamą to meto Bažnyčios ir teisinių institucijų požiūrį į tokius vaikus, taip pat ir į jų motinas.

Straipsnio objektas – nesantuokinių vaikų motinų socialinis statusas ir kilties vietos XVIII a. Vilniaus dekanate. Būtina akcentuoti, kad straipsnyje dėmesys sutelktas tik į katalikiškas parapijas. Neabejotina, kad lyginamasis tyrimas, kuris apimtų ir kitas krikščioniškas konfesijas bei žydus ir totorius, atskleistų skirtingas tendencijas, tačiau tokio tipo tyrimai ne visada įmanomi dėl šaltinių trūkumo.

Straipsnio tikslas – remiantis išlikusiomis parapijų krikšto metrikų knygomis, aptarti ne santuokoje vaikų susilaukusių ir pagimdžiusių moterų socialinį statusą, šeimine padėtį ir geografinę kilmę. Tekste keliami keli uždaviniai: 1) remiantis krikšto metrikų knygų duomenimis iš septynių Vilniaus dekanato parapijų, išanalizuoti nesantuokinių vaikų motinų socialinį statusą ir šeimine padėtį bei 2) atskleisti geografinę motinų kilmę.

Pagrindinę straipsnio šaltinių bazę sudaro XVIII a. Vilniaus dekanatui priklausių parapijų (Vilniaus¹³, Čiudeniškių, Karkažiškių, Kernavės, Lavoriškių ir

10 Dorota Żołądź-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006, p. 266.

11 *Pirmasis Lietuvos Statutas (Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. II, d. I, par. Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Irena Valikonytė ir kt., Vilnius, 1991, toliau – PLS); *Antrasis Lietuvos Statutas (Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года*, подр. Т. І. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо, Мінск: Тэсей, 2003, toliau – ALS); *Trečiasis Lietuvos Statutas (1588 metų Lietuvos Statutas*, t. II (tekstas), par. Jonas Lappo, Kaunas, 1938, toliau – TLS), toliau nurodant tik skyriaus ir straipsnio numerius: PLS III.12, ALS III.23, TLS III.28, TLS IV.22.

12 *Kanonų teisė (Corpus iuris canonici, pars secunda: Decretalium Collectiones*, ed. A. Friedberg, Graz, 1959, toliau – CIC, tekste nurodant tik knygos, skyriaus ir straipsnio numerius): CIC 4.3.3, CIC 4.17.6, CIC 4.17.12).

13 Šiame darbe iš Vilniaus parapijų pasirinktos tirti Šv. Jonų bei Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemio parapijos, nes abiejų parapijų krikšto metrikų knygos yra gerai išlikusios ir be didesnių chronologinių pertrūkių apima tyrime pasirinktą tirti laikotarpį. Taip pat abi parapijos yra tinkamos dėl Vilniaus miesto lokacijos specifikos: Šv. Jonų parapija tuo metu buvo vienintelė, taigi ir svarbiausia tarp miesto sienų, o Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemio parapija yra geras priemiesčio parapijos pavyzdys, žr. Vilniaus Šv. Jonų Romos Katalikų Bažnyčios (toliau – RKB) gimimo metrikų knygos, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1667, ap. 1, b. 60 (1664–1672), 61 (1671–1685), 62 (1671), 63 (1685–1692); f. 604, ap. 10, b. 5 (1692–1736), 6 (1700–1747), 9 (1747–1775), 13 (1775–1792); f. 1681, ap. 1, b. 1 (1770–1781); Vilniaus Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemio RKB gimimo metrikų knygos, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 318, b. 12765 (1682–1705), 12549 (1711–1733), 15002 (1734–1769), 1369 (1761–1780), 9832 (1780–1794).

Šumsko) metrikų knygos, apimančios XVIII a. laikotarpį¹⁴. Pastebėtina, kad aptariamam laikotarpiu Vilniaus dekanatui priklausė 18 parapijų¹⁵, tačiau didžiosios daugumos jų krikšto metrikų knygos iš šio laikotarpio, deja, nėra išlikusios. Iš metrikų knygų įrašų sužinome nesantuokinių vaikų motinų vardus, kiek rečiau – ir pavardes bei gyvenamąją vietą. Atsižvelgus į ribotą metrikų knygų teikiamą informaciją, tekste pasitelkta ir kita šaltinių grupė – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų praktika atspindintys šaltiniai. Miestų, miestelių ir dvarų teismuose spęstos bylos dėl sangulavimo ir svetimavimo suteikia galimybę pabandyti apčiuopti to meto visuomenės seksualinio elgesio ypatybes ir lyčių santykį seksualinio gyvenimo sferoje.

Socialinis nesantuokinių vaikų motinų statusas

Tiesioginės informacijos, nurodančios socialinę motinų kilmę, tirtose Vilniaus dekanato parapijose pasitaikė nedaug. Antai Lavoriškių parapijos krikšto metrikų knygoje dvi nesantuokinių vaikų motinos buvo įvardytos kaip žemesnio luomo (lot. *plebeia*)¹⁶. Kad motinos galėjo priklausyti ir patiems žemiausiems visuomenės sluoksniams, manytina, liudija Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo parapijos krikšto metrikų knygoje aptiktas įrašas. 1778 m. liepos 14 d. krikštytos Marijonos motina Petronėlė, kaip pažymima įrašė, yra prostitutė (lot. *prostitutae matris*), dukters susilaukusi su Kristoforu Skurotausku, su kuriuo negyvena jau keletą metų¹⁷. Ši formuluotė suponuoja, kad Petronėlė ir minėtas Skurotauskas gyveno santuokinį gyvenimą nebūdami santuokoje, dėl to jiems gimusi dukra įgijo nesantuokinio vaiko statusą.

Keletas įrašų nurodė ir aukštesnę nesantuokinių vaikų motinų kilmę. 1785 m. liepos 24 d. nesantuokinė naujagimė Ona Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo bažnyčioje pakrikštyta dalyvaujant tėvams Pranciškui Petkevičiui ir Kotrynai Bagusytei, kuri esanti kilminga (lot. *nobilis*)¹⁸. Toje pačioje metrikų knygoje kitas įrašas

14 Čiudeniškių RKB 1731–1797 m. gimimo ir santuokos, 1761–1797 m. mirties metrikų aktų nuorašų knyga, LVIA, f. 604, ap. 13, b. 68, 30; Karkažiškių RKB 1714–1796 m. gimimo, 1716–1796 m. santuokos, 1760–1796 m. mirties metrikų nuorašų knyga, LVIA, f. 604, ap. 13, b. 30; Kernavės RKB gimimo ir santuokos metrikų knygos, LMAVB RS, f. 268, b. 103 (1761–1770), 104 (1771–1780); Kernavės RKB mirties metrikų knyga (1783–1830), LMAVB RS, f. 268, b. 107; Lavoriškių RKB gimimo metrikų knygos, LVIA, f. 1401, ap. 1, b. 33 (1737–1753); f. 1401, ap. 1, b. 34 (1753–1768); f. 1401, ap. 1, b. 35 (1768–1786); f. 1401, ap. 1, b. 41 (1786–1800); Šumsko parapijos krikšto metrikų knygos kopija 1713–1776, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 196, b. 68.

15 Remtasi išlikusia 1744 m. Vilniaus vyskupijos vizitacija, vykdyta Vilniaus vyskupo Mykolo Jono Zenkavičiaus, žr. *Synodus dioeciesana Vilnensis ab illustrissimo, excellentissimo ac reverendissimo domino D. Michaele Ioanne Zienkowicz dei et apostolicae sedis gratia episcopo Vilnensi in ecclesia cathedrali sua, Anno dni MDCCXLIV. diebus 10. 11. 12 m. Febr. celebrata*, p. 37–44.

16 LVIA, f. 1401, ap. 1, b. 41, l. 27, 32.

17 „[...] quasi ex Christophoro Skurotowicz, qui ab aliquot annis cum illa non vixit“, LMAVB RS, f. 318, b. 1369, l. 84v.

18 LMAVB RS, f. 318, b. 9832, l. 31.

irgi nurodo aukštesnę motinos kilmę: 1787 m. vasario 14 d. krikštyta Kunigunda Dorotėja, kurios tėvas – Karolis, o motina – Liudvika Milienė (lot. *nobilis*)¹⁹.

Netiesioginės informacijos apie socialinį motinų statusą teikia jų pavardės. Duomenys iš Vilniaus dekanato parapijų krikšto metrikų knygų atskleidė, kad motinos, kurių pavardės buvo nurodytos, Vilniaus miestelių parapijose sudarė didžiąją daugumą (apie 75,4 proc.) visų paminėtų nesantuokinių vaikų motinų (žr. 1 lentelę). Tuo tarpu Vilniaus miesto Šv. Jonų ir Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo parapijose motinos, kurių pavardės buvo įrašytos, sudarė pusę (apie 50,4 proc.) visų įrašuose nurodytų motinų. Manytina, tai liudija aptariamo laikotarpio kaimų bendruomenių ypatybę – privatumo nebuvimą. Australų istorikas Geoffrey'is Robertas Quaife'as, tyręs Somerseto grafystės valstiečių seksualinį gyvenimą XVII a. pradžioje, pažymi, kad kiekvienas šeimos gyvenimo aspektas buvo visos bendruomenės reikalas²⁰. Tad bendruomenė jautė pareigą įsikišti, kuomet socialinei tvarkai išskildavo pavojus²¹. Socialinę ramybę bendruomenėse, jos narių supratimu, drumsdavo ir nesantuokiniai vaikai bei jų motinos²². Didėnis nesantuokinių vaikų motinų, kurių pavardės buvo nurodytos, skaičius miestelių ir kaimų parapijose, lyginant su situacija mieste, manytina, taip pat leidžia spėti buvus tam tikrą bendruomenių įsikišimą stebint ir apkalbant šias motinas. Moterys, ėjusios krikštyti savo nesantuokinius vaikus, tikėtina, buvo gerai žinomos vietos gyventojams.

1 lentelė. Nesantuokinių vaikų (N) motinų (M), minimų su pavarde (SP), paminėjimai parapijų krikšto metrikų knygose bei jų procentinė dalis (proc.)

Parapija	N	M	SP	Proc.
Čiudeniškės (1731–1797)	84	82	62	~ 75,6
Karkažiškės (1716–1796)	91	87	73	~ 83,9
Kernavė (1761–1798)	70	70	38	~ 54,3
Lavoriškės (1737–1799)	57	57	53	~ 93
Šumskas (1713–1776)	26	25	16	~ 64
Iš viso motinų, minimų su pavarde	242 (~ 75,4 proc.)			
Šv. Jonų (1700–1799)	1 830	1 799	842	~ 46,8
Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo (1700–1796)	395	387	260	~ 67,2
Iš viso motinų, minimų su pavarde	1 102 (~ 50,4 proc.)			

LVIA, f. 604, ap. 13, b. 68; f. 604, ap. 13, b. 30; LMAVB RS, f. 268, b. 103, 104; LVIA, f. 1491, ap. 1, b. 11; f. 1401, ap. 1, b. 33, 34, 35, 41; VUB RS, f. 196, b. 68; LVIA, f. 1667, ap. 1, b. 60, 61, 62, 63; f. 604, ap. 10, b. 5, 6, 9, 13; LMAVB RS, f. 318, b. 12765, 12549, 1369, 15002, 9832.

19 *Ibid.*, l. 51v.

20 Geoffrey Robert Quaife, *Wanton Wenches and Wayward Wives. Peasants and illicit Sex in Early Seventeenth Century England*, London and Worcester: Routledge, 1979, p. 16.

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*, p. 50.

Motinų pavardžių analizė pirmiausia atskleidė, kad didesnės dalies motinų pavardės, deja, nurodytos nebuvo (N), taigi, apie šių motinų šeiminių statusą neturime jokių žinių (žr. 2 lentelę). Tarp motinų, kurių pavardės buvo nurodytos, didžiąją dalį tiek Vilniaus miesto, tiek ir miestelių parapijose sudarė netekėjusios moterys (pavardės baigiasi galūnėmis *-ówna, -aycia, -ycie*). Galime numanyti, jog daugumai šių motinų tai buvo pirmieji nėštumai. Anglų istoriko Adriano Wilsono skaičiavimu, iki 80 proc. visų nesantuokinių vaikų būdavo pirmagimiai²³. Šį teiginį patvirtina kitų mokslininkų atlikti tyrimai, atskleidę, jog moterys, kurių vaikas gimė turėdamas nesantuokinio statusą, ir tos, kurių vaikas gimęs turėjo santuokinio statusą, pastojo būdamos vienodo amžiaus – maždaug 23–26 metų²⁴. Lietuvoje santuokiniam amžiui skirtų tyrimų vis dar stokojama, bet turimi fragmentiški darbai suponuoja, jog Ankstyvaisiais naujaisiais laikais Lietuvoje moterys tuokdavosi būdamos jauno amžiaus – vidutiniškai 16–22 metų amžiaus²⁵. Tai leidžia spėti, jog aptariamu laikotarpiu riba, skyrusi santuokinio ir nesantuokinio vaiko statusą, buvo plonytė.

2 lentelė. Nesantuokinių vaikų motinų šeiminė padėtis (raide N žymimas skaičius motinų, nurodytų be pavardės)

	Šv. Jonų parapija	Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemio	Čiudieniskės	Karkaziškės	Kernavė	Lavoriškės	Šumskas	Iš viso
Netekėjusios	653	187	47	65	30	45	12	1 039
Ištekėjusios	187	73	9	2	2	2	4	279
Našlės	2	12	3	3	0	1	0	21
N	957	127	23	17	38	10	9	1 181

LVIA, f. 604, ap. 13, b. 68; f. 604, ap. 13, b. 30; LMAVB RS, f. 268, b. 103, 104; LVIA, f. 1491, ap. 1, b. 11; f. 1401, ap. 1, b. 33, 34, 35, 41; VUB RS, f. 196, b. 68; LVIA, f. 1667, ap. 1, b. 60, 61, 62, 63; f. 604, ap. 10, b. 5, 6, 9, 13; LMAVB RS, f. 318, b. 12765, 12549, 1369, 15002, 9832.

- 23 Adrian Wilson, *Ritual and Conflict in Early Modern England*, London and New York: Routledge, 2016, p. 10.
- 24 Nicholas Rogers, Carnal Knowledge: Illegitimacy in Eighteenth-Century Westminster, in: *Journal of Social History*, 1989 (Winter), t. 23, Nr. 2, p. 367. Paulas E. H. Hairas, tyręs priešvedybinių nėštumą Anksstyvųjų naujųjų laikų Anglijos kaime, taip pat pastebi, kad vidutinis pastojusių nuotakų amžius buvo 23 metai, žr. Paul E. H. Hair, Bridal Pregnancy in Earlier Rural England Further Examined, in: *Population Studies*, 1970 (March), t. 24, Nr. 1, p. 65. G. R. Quaife'as pastebi, kad moterys, besilaikiančios nesantuokinio vaiko, retai buvo paauglės. Dažniausiai jos buvo 24–26 metų amžiaus, žr. Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 90. Patricia Crawford pažymi, kad tiek santuokinių, tiek nesantuokinių vaikų motinos pirmą kartą gimdydavo sulaukusios maždaug 26-erių metų, žr. Patricia Crawford, *op. cit.*, p. 40.
- 25 Antai Goda Martinaitytė, tyrusi Jonišio miestiečių santuokinių amžių, pateikė vos 15 nuotakų per 13 metų laikotarpį santuokinių amžių ir išvedė vidurkį – 22,6 metai, žr. Goda Martinaitytė, Miestietė Joniškyje XVIII a., in: *Ziemgala: istorijos ir kultūros žurnalas*, 2011, Nr. 2 (28), p. 24–25. Gintarė Džiaugytė, analizavusi sutuoktinių amžių Šv. Juozapo ir Nikodemio parapijoje XVIII a., nustatė, jog merginos dažniausiai tuokdavosi būdamos 16–20 metų amžiaus, žr. Gintarė Džiaugytė, *Katalikiška santuoka Vilniuje XVII a. antroje pusėje – XVIII a.*: magistro darbas, Vilnius, 2016, p. 64–65.

Viena iš nesantuokinio vaiko pradėjimo aplinkybių galėjo būti sanguliuavimas – santykiai tarp dviejų nesusituokusių asmenų. Priešvedybinius ryšius tarp jaunuolių neretai paskatindavo XVIII a. tebevyravę sužadėtuvių papročiai. Aptariamo laikotarpio Europoje egzistavo du sužadėtuvių tipai. Pirmasis tipas – *žodinės sužadėtuvių dabartyje* (lot. *per verba de praesenti*)²⁶. Tai buvo viešos sužadėtuvių, kurių metu jaunuoliai duodavo įžadus, liudijant tėvams, o kartais ir bendruomenėi²⁷. Šios sužadėtuvių Bažnyčios būdavo pripažįstamos kaip teisėtos²⁸ ir beveik visada baigdavosi jaunuolių santuoka. Kitas sužadėtuvių tipas (lot. *per verba de futuro*) – žodinis pasižadėjimas ateityje susituokti, kuris galėjo būti bet kada sulaužytas abiejų pusių²⁹. Į šį sužadėtuvių tipą Bažnyčia ėmė žiūrėti nepalankiai po Tridento susirinkime priimtų nutarimų³⁰. Sužadėtuvių *per verba de futuro* Bažnyčios akimis buvo matomos kaip sanguliuavimas ir nuodėmė, už kurią turi būti baudžiama³¹. Nepaisant Bažnyčios draudimų, *per verba de futuro* Ankstyvaisiais naujaisiais laikais išliko populiariu papročiu kaimo vietovėse, ypač tarp žemesniųjų visuomenės sluoksnių³². Visgi, neretai vyro duotas pažadas vesti tebuvo siekis suvedžioti moterį. Tokius pažadus Karolis Tumelis, analizavęs Vilniaus konsistorijos XVIII a. gautus skundus dėl nutrūkusių sužadėtuvių, priskiria prie „nutrauktų arba neišpildytų sužadėtuvių“³³. Jei ikitridentiniu laikotarpiu suvedžiotos moterys neretai jau buvo laikomos nuotakomis, t. y. beveik visada suvedžiotojas jas vesdavo, tai po Tridento susirinkimo, sugriežtinus santuokos doktriną, suvedžiota moteris jau nebeturėjo „būsimos nuotakos“ statuso³⁴. Jei vyras atsisakydavo moterį vesti, Bažnyčia galėjo daryti tam tikrą spaudimą, bet negalėjo jo priversti susituokti, nes tai prieštaravo esminiam katalikiškos santuokos principui – abiejų partnerių laisvai valiai³⁵. Tiesa, nėštumo atveju, siekiant užtikrinti nesantuokinio vaiko gerovę,

26 Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England 1500–1800*, New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper & Row, 1973, p. 32.

27 *Ibid.*; Karolis Tumelis, Neišsipildžiusios viltys: skundai dėl nutrauktų sužadėtuvių Vilniaus vyskupijos konsistorijoje XVIII a. antroje pusėje, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 2016, t. VIII, p. 80.

28 *CIC* 4.1.15.

29 Jean Louis Flandrin, Repression and Change in The Sexual Life of Young People in Medieval and Early Modern Times, in: *Journal of Family History*, 1987 (Feb.), t. 2 (3), p. 204; Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 43–44.

30 Anne L. Head-König, Forced Marriages and Forbidden Marriages in Switzerland: State Control of the Formation of Marriage in Catholic and Protestant Cantons in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, in: *Continuity and Change*, 1993 (Dec.), t. 8, leidimas 3, p. 444.

31 *Ibid.*

32 Jean Louis Flandrin, *op. cit.*, p. 204; Jennifer McNabb, Ceremony versus Consent: Courtship, Illegitimacy, and Reputation in Northwest England, 1560–1610, in: *The Sixteenth Century Journal*, 2006 (Spring), t. 37, Nr. 1, p. 63; Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 43–44; Tomasz Wiślicz, *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII wieku: wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia*, Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2012, p. 71.

33 Karolis Tumelis, *op. cit.*, p. 84.

34 *Ibid.*, p. 86.

35 *Ibid.*

idant šis gimtų be gėdos žymės, teisėjai visgi galėjo labiau *paskatinti* suvedžiotą vesti moterį, o šiam atsisakius, moteriai (ir būsimam vaikui) turėjo būti išmokėta pinigine kompensacija³⁶. Tikėtina, dėl tokių sąlygų nepasiturintys vyrai kartais vesdavo moteris, kad išsisuktų nuo mokesčių. Kartais galėjo ir nebūti jokio pažado susituokti. Moterys leisdavosi į priešvedybinus santykius, turėdamos viltį ateityje susituokti³⁷ ar dėl kitų priežasčių. Moteriai pastojus, nepaisant to, ar tarp abiejų pusių buvo įvykusios sužadėtuvės *per verba de futuro*, ar nebuvo jokio pasižadėjimo, vyras įprastai vesdavo moterį³⁸. Vyriško sutikimą vesti nulemdavo šeimos, bijančios prarasti garbę, kaimo bendruomenės ir vietos kunigo spaudimas³⁹. Jei dėl vyro išsisukinėjimų moteris kreipdavosi į teismą, vyro motyvaciją vesti galėjo paskatinti siekis išvengti tolesnių teisminių ginčų, kurie grėsė finansiniais nuostoliais⁴⁰. Spaudimo tikslas – išsaugoti socialinę tvarką ir moralę tarp parapijiečių, kartu pažaboti bet kokius seksualinius santykius, pasireiškiančius už santuokos ribų⁴¹. Kadangi kaimo bendruomenė pasižadėjimą vesti (lot. *per verba de futuro*) suvokė kaip teisinį pagrindą santykiauti už santuokos ribų, esant tokiems poros santykiams pradėti vaikai įprastai nesugadindavo poros reputacijos, jei tik pora susituokdavo⁴². Istorikas Tomasz Wiśliczas atkreipia dėmesį, kad ikivedybinių santykių legalizavimas santuokos keliu buvo populiarus būdas parenkant vedybų partnerius Lenkijos valstiečių bendruomenėse⁴³. Būtent dėl šių priežasčių, kaip pastebi kiti tyrėjai, dauguma nuotakų (kai kuriose vietovėse iki ketvirtadalio visų nuotakų) vestuvių dieną jau būdavo nėščios⁴⁴. Mažas nesantuokinių vaikų skaičius kontrastavo su priešvedybinių pastojimų skaičiumi⁴⁵. Visgi, jei vestuvės galiausiai neįvykdavo ir moteris likdavo viena su kūdikiu, bendruomenės reakcija iš prielankios virsdavo smerkiančia ir vieniša motina atsidurdavo nepavydėtinoje ekonominėje ir socialinėje padėtyje.

Kaip jau minėjome, tiesioginių žinių apie anksčiau minėtas nesantuokinių ryšių užsimezgimo aplinkybes metrikų knygų įrašuose dažniausiai nerasime, todėl tenka pasitelkti ir papildomus šaltinius. Toliau pateikiame iliustratyvų pavyzdį iš Žagarės dvaro teismo. 1747 m. spalį teismas nagrinėjo ieškovo Povilo Kurmio iš

36 *Ibid.*, p. 89.

37 Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 62.

38 *Ibid.*, p. 61; Tomasz Wiślicz, *op. cit.*, 2012, p. 87.

39 Tomasz Wiślicz, *op. cit.*, p. 87; Anne L. Head-König, *op. cit.*, p. 447.

40 Karolis Tumelis, *op. cit.*, p. 95.

41 Anne L. Head-König, *op. cit.*, p. 477; Ulinka Rublack, *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford: Clarendon Press, 2001, p. 7.

42 Jennifer McNabb, *op. cit.*, p. 78.

43 Tomasz Wiślicz, *op. cit.*, p. 88.

44 Laura Gowing, *Common Bodies: Women, Touch and Power in Seventeenth-Century England*, New Haven and London: Yale University Press, 2003, p. 32; Paul E. H. Hair, *op. cit.*, p. 60; Peter Laslett, *The World We Have Lost: Father Explored*, London: Routledge, 2001, p. 178.

45 Ulinka Rublack, *op. cit.*, p. 136.

Stungių kaimo bylą prieš Motiejų Balcerį⁴⁶. Pasak P. Kurmio, Motiejus „įvykdė nuodėmę“ su ieškovo dukterėčia Agota Černyčia. Pastaroji tardoma prisipažino „įvykdžiusi nuodėmę“ ir teisinosi tuo, jog „tai buvo įvykdyta su sąlyga, jog M. Balceris ją paims į žmonas“⁴⁷. Pats kaltinamasis neigė buvus tokią sąlygą. Teismas Agotai iš atsakovo priteisė 5 talerius, o jei gimtų vaikas, Motiejus merginai turės duoti atitinkamą kiekį grūdų ir kitų produktų. Dvaro teismas tolesnę bylos eigą pavedė kanauninko teismui. Kadangi prireikė teismo įsikišimo, tikėtina, kad Agotos atvejis liudija vyro pažadą moterį vesti, idant ši su juo santykiautų. Vėliau, priremtas moters šeimos, vyriškis bandė išsisukti nuo vedybų. Kita vertus, vengdama viešos gėdos dėl galimų nesantuokinių ryšių pasekmių (vaiko gimimo), pati Agota galėjo melagingai teigti, jog vyras žadėjo ją vesti, nors tokio pasižadėjimo galėjo ir nebūti. Bet kuriuo atveju, ši byla, manytina, liudija aptariamo laikotarpio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaimų bendruomenių kolektyvinę patirtį, kuomet nesantuokiniai ryšiai, ypač moteriai pastojus, *išsispręsdavo* moterims ištekant, taip išsaugant tiek savo gerą vardą, tiek nedrumsčiant įprastos kaimo socialinės tvarkos.

Žinoma, nereikėtų atmesti ir seksualinės prievartos kaip dar vienos nesantuokinių ryšių užsimezgimo aplinkybės. Tikėtina, kad dažniau seksualinės prievartos aukomis tapdavo jaunos ir netekėjusios moterys. Vakarų tyrėjai kaip vieną iš santykių, pasižymėjusių ilgalaikė seksualine prievarta, išskiria tarnaitės ir šeimnininko santykius⁴⁸. Istorikė Laura Gowing, analizavusi Ankstyvųjų naujųjų laikų Anglijos teismuose spręstas bylas, pastebi, kad tarnaitės išsiskyrė kaip pažeidžiamiausia seksualinei prievartai visuomenės grandis⁴⁹. Tai nulemdavo tiek jų gyvenamoji situacija, tiek ir prasta ekonominė padėtis. Tai galima aiškinti tuo, jog dažnai tarnaitėmis arba samdinėmis dirbdavo jaunos, netekėjusios merginos toliau nuo namų. Taigi, likusios be tėvo ir brolių užnugario, merginos lengviau tapdavo seksualinės prievartos aukomis⁵⁰. Apkalbas sukeldavo jų mobilumas – migravimas dirbti nuo vieno šeimnininko pas kitą buvo siejamas su nepriklausomybe ir seksualine laisve⁵¹.

Išlikusiose bylose sunkiau įžvelgti seksualinės prievartos požymių. Tikėtina, neretai tarnaitės, bijodamos prarasti darbą, apie prievartinius santykius nebuvo

46 *Žagarės dvaro teismo knygos (1650–1751)*, ser. *Lietuvos teisės paminklai*, t. 4, par. Vytautas Raude-liūnas, Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003, kn. III, Nr. 83, p. 331.

47 *Ibid.*

48 Laura Gowing, *Common Bodies: Women, Touch and Power in Seventeenth-Century England*, p. 62; Nicholas Rogers, *op. cit.*, p. 51, 358; Adrian Wilson, *op. cit.*, p. 11–12; Edward Shorter, *Illegitimacy, Sexual Revolution and Social Change in Modern Europe*, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, t. 2, Nr. 2: *The History of the Family*, 1971, p. 245–246.

49 Laura Gowing, *Common Bodies: Women, Touch and Power in Seventeenth-Century England*, p. 62–63; Eadem, *Secret Births and Infanticide in Seventeenth Century Englan*, p. 92.

50 Laura Gowing, *Secret Births and Infanticide in Seventeenth Century Englan*, p. 89.

51 Ulinka Rublack, *op. cit.*, p. 9.

linkusios pasakoti. Šeimininkai, saugodami savo autoritetą ir siekdami išvengti diskreditacijos, pasklidus gandams apie neleistinus santykius su samdinėmis, galėjo įkalbėti jas kaltę suversti kitam jaunuoliui. Antai 1750 m. Žadeikių kaimo gyventojas Kristupas Mandeikis Žagarės dvaro teisėjams skundėsi, kad Simonas Groblevskis svetimavo su tarnaitė Magdalena ir įkalbėjo ją, kad ši nepradėtų bylos prieš S. Groblevskį, bet suverstų kaltę K. Mandeikiui⁵². Pasak K. Mandeikio, S. Groblevskio žmona pati ne kartą skundėsi kaimynams dėl jos vyro nederamo elgesio su jų tarnaitė, bet paklausta teisme Groblevskienė išsigynė niekada kaimynams to nesakiusi. Teismas nusprendė, jog Groblevskiai turi prisiekti ir po priesaikos abu yra „išlaisvinami nuo apkalbų“. Bylos duomenys taip pat atskleidžia, jog tarnaitė Magdalena patvirtino, jog tikrai svetimavo su K. Mandeikiu, todėl teismo sprendimu abu turi būti siunčiami į bažnytinį teismą. Kitoje byloje, spęstoje 1749 m., kunigas kreipėsi į Žagarės dvaro teismą, skųsdamas Kazimierą Styrą iš Bildžių kaimo, kad šis yra „įtariamas nederamu sugyvenimu su savo samdine, apie ką kunigui pranešė žmonės“⁵³. Teismas, apklausęs K. Styrą ir jo žmoną bei motiną ir išardęs tarnaitę, kaltųjų nerado. Visgi, buvo nuspręsta, kad tarnaitė neturi tarnauti pas K. Styrą, o jei šis eitų pas ją, jam grasoma 100 rykščių. Iš bylos aiškėja, kad K. Styro reputacija bendruomenėje buvo bloga, nes tiek žmona, tiek ir jo motina teismui skundėsi, kad yra jo mušamos ir įžeidinėjamos⁵⁴. Tikėtina, kad K. Styro tarnaitė taip pat galėjo patirti šio vyro prievartą.

Kitas galimas, nors ir ne absoliutinis, prievartinių santykių pavyzdys – moterų santykiai su kareiviais. Kareiviai kaimo bendruomenės akyse turėjo prastą reputaciją. Jų arogantiškas ir nepagarbus elgesys, venerinių ligų baimė ir įprastai nepalanki to meto kaimo bendruomenės reakcija į svetimšalius prisidėjo prie neigiamo kareivių įvaizdžio, giliai įsišaknijusio žmonių sąmonėje⁵⁵. Vis dėlto esminė tokio vertinimo priežastis buvo ekonominė. Kareiviai buvo atsakingi už ne vieno nesantuokinio vaiko pradėjimą. Moteriai pastojus nuo kareivio, tėvo nebuvo galima priversti prisiimti atsakomybę už nesantuokinį vaiką, todėl bendruomenė jautė ekonominę grėsmę⁵⁶. Vietos valdžia jaunų moterų santykius su kareiviais laikė betiksliais, nes tokie santykiai retai pasibaigdavo santuoka⁵⁷. Jau nekalbant apie tai, kad moterys tokiu atveju bendruomenės būdavo stigmatizuojamos kaip „kareivių kekšės“⁵⁸. Dėl bendruomenės smerkimo ir apkalbų moterys, tikėtina, prarasdavo galimybes ištekti. Faktas, kad kareiviai daug dažniau nei kiti vyrai prieš moteriškos lyties atstoves naudodavo smurtą, aptariamam laikotarpiu buvo

52 *Žagarės dvaro teismo knygos (1650–1751)*, t. 4, kn. IV, Nr. 532, p. 502.

53 *Ibid.*, p. 441.

54 *Ibid.*

55 Geoffrey Robert Quaiŕe, *op. cit.*, p. 49.

56 Ulinka Rublack, *op. cit.*, p. 88.

57 *Ibid.*, p. 145.

58 *Ibid.*, p. 183; Geoffrey Robert Quaiŕe, *op. cit.*, p. 49.

ignoruojamas⁵⁹. Toliau pateikiame iškaltą pavyzdį iš bylos, 1699 m. spęstos Biržų dvaro teisme. Ieškovai kapitonas Pranciškus Plionkovskis ir Jonas Kuprelis kaltino Abraomą Misankovičių įkalbėjus Ievą Novikaitę su juo lytiškai santykiuoti (dėl to gimė dukte)⁶⁰. Byloje ieškovai, I. Novikaitės šeimininkai, teigė, kad 1696 m., I. Novikaitei tarnaujant pas atsakovo A. Misankovičiaus motiną, A. Misankovičius įkalbinėjo Ievą su juo permiegoti, žadėdamas vesti, o jei neves, duoti 100 talerių, taip pat A. Misankovičius merginą nugirdęs ir ši sutiko su juo santykiuoti. Abraomas su Ieva, kaip rašoma, 22 savaites gyveno slapta, kaip vyras ir žmona. Kuomet žmonės pastebėjo, jog Ieva „pilnėja“, ėmė jos klausinėti, su kuo ši nusidėjusi, į ką ši atsakiusi, kad su A. Misankovičiumi. Tuo tarpu atsakovo atstovas neigė kaltinimus, teigdamas, kad prie kitų vyrų Ieva pati paliudijo, jog vaikas yra kareivių, kurie ją išžagino krūmuose, sutikę prie Biržų tvenkinio. Taip pat pridurta, kad Ieva iš atsakovo buvo pavogusi 7 talerius. 1699 m. Biržų dvaro teismas apklausė I. Novikaitę ir moteris galiausiai prisipažino, kad dukros ji susilaukė su kareiviais. Iš šio bylos fragmento atsiskleidžia daug aplinkybių, dėl kurių aptariamam laikotarpiui galėdavo gimti nesantuokiniai vaikai. Svarbi bylos naratyvo linija – kareivių, kaip žagintojų, įvaizdis. Byloje minimas ir sanguliacijavimas – Ievos gyvenimas kartu su Abraomu nesantuokus⁶¹, ir jo pažadas vesti moterį, jei ši su juo santykiaus. Taip pat matyti, kad moteris vyrą galėdavo suvilioti papirkinėdami pinigais arba nugirdę.

Vis dėlto nereikėtų atmesti tikimybės, kad moterų ir kareivių seksualiniai santykiai nebūtinai būdavo grįsti prievarta. Tarp analizuotų krikšto metrikų knygų pasitaikė keli atvejai, nurodantys, jog nesantuokinis vaikas buvo moters santykių su kareiviu pasekmė, tiesa, nežinoma, ar gimęs vaikas buvo prievartos vaisius, nors tokia tikimybė galima. Štai Čiudeniškių bažnyčioje 1795 m. gruodžio 29 d. pakrikštyto Mikalojaus tėvu minimas Rusijos kareivis iš Podolės (lot. *militis magna Rossie de oppido Podolskey*)⁶². 1778 m. birželio 24 d. Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo bažnyčioje krikštyto Jono Petro tėvai, kaip nurodoma įrašė, yra Elena Zdanovaitė ir Jonas Borisas, rusėnas kareivis stačiatikis iš Rusijos kariuomenės (lot. *rhuteni schismatici militi exercitus Rossiaci*)⁶³. Tų pačių metų gruodžio 21 d. krikštytos Ievos motina buvo našlė Ona Buchovičienė, o tėvas – rusų karininkas (lot. *milite Moschovitico*)⁶⁴. Tiesa, nežinomas nei tėvo vardas, nei pavardė. Galima daryti prielaidą, jog ir pati motina nežinojo tėvo vardo. 1779 m. kovo 15 d. Šv. Jonų

59 Ulinka Rublack, *op. cit.*, p. 184.

60 *Biržų dvaro teismo knygos (1620–1745)*, par. Vytautas Raudeliūnas, Romualdas Firkovičius, Vilnius: Mintis, 1982, Nr. 69, p. 211–216; Nr. 71, p. 218–220.

61 Dalia Marcinkevičienė, aptarusi nesantuokinių vaikų padėtį jau vėlesniu, XIX a. pabaigos – XX a. pradžios, laikotarpiu pateikia išvadą, kad absoliučią daugumą nesantuokinių kūdikių, gimusių katalikams, sudarė vaikai, gimę neteisėtose šeimose, t. y. iš sanguliacijavimo, žr. Dalia Marcinkevičienė, *op. cit.*, p. 168.

62 *Ibid.*, l. 292v.

63 LMAVB RS, f. 318, b. 1369, l. 84.

64 *Ibid.*, l. 86.

bažnyčioje krikštytos Onos motina minima Ona Darvidienė, o tėvas – Rusijos kareivis Antonas (orig. *Antoszka, militis Rosiei*)⁶⁵.

Nesantuokiniai ryšiai galėjo užsimegzti ir tarp vedusių asmenų ir tokiu atveju būti svetimavimo pasekmė. Ištekėjusios moterys (pavardės su galūne *-owa*), kaip atskleidžia lentelėje pateikti duomenys, sudarė nedidelę dalį visų nesantuokinių vaikų motinų, kurių pavardės buvo nurodytos. Minėtinas 1724 m. sausio 6 d. Šv. Juozapo Arimateičio bažnyčioje vykusio nesantuokinio Kasparo krikšto įrašas. Jame nurodyta, kad Kasparas yra gimęs iš Uršulės Mickevičienės svetimavimo⁶⁶. Atitinkamai ir Lavoriškių bažnyčioje 1799 m. sausio 29 d. buvo pakrikštytas Pranciškus, Kotrynos Gaurienės ir *pasileidėlio* (!) (lot. *nequissimi*) Motiejaus Junevičiaus nesantuokinis sūnus⁶⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad tokios pastabos apie tėvus metrikų knygų įrašuose buvo retas dalykas. Svarbu ir tai, kad neigiamas vertinimas teko tėvui, bet ne motinai. Galbūt ją nuo viešos gėdos saugojo jos, kaip ištekėjusios moters, statusas.

Daugiau aplinkybių, pastūmėdavusių žmones į sanguliamą, atskleidžia išlikusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miesto teismuose spęstos bylos. Antai 1747 m. liepos 10 d. Žagarės dvaro teisme Martynas Vilkas kaltino savo pamotę Oną Vilkieneį, kad ši buvo prigauta mieganti su Jonu Lukoševičiumi Roko Jakštevičiaus namuose, kas „sukėlė viešą skandalą“⁶⁸. Kadangi į teismą kreipėsi ne O. Vilkienės vyras, o posūnis, galime kelti prielaidą, jog moteris galėjo būti ir našlė. Teismas O. Vilkienei-Kazimierienei ir J. Lukoševičiui skyrė po 50 rykščių ir kelių kapų mokestį bažnyčiai. Tame pačiame Žagarės teisme 1747 m. rugpjūčio 9 d. jau pats vyras, šiuo atveju Pilypas Ladinskis, kreipėsi į magistratą dėl žmonos svetimavimo (byloje – „nederančio sugyvenimo“) su Simonu Mikita⁶⁹. Teismas abiem kaltinamiesiems skyrė piniginę baudą. Kaltinamasis S. Mikita taip pat buvo perspėtas, jei kada dar „pasikėsintų griauti P. Ladinskio santuoką tokiais draudžiamais veiksmais“, turės būti prie stulpo nuplaktas ir iš miesto išvarytas⁷⁰.

Kaip jau užsiminėme anksčiau, netekėjusias moteris į nesantuokinius ryšius neretai galėjo pastūmėti vyro pažadai ją vesti. Tuo tarpu ištekėjusi moteris, kaip pastebi G. R. Quaife'as, svetimaudavo vedina aistros, smurto arba vyro papirkimėjimo⁷¹. Pastarojo veiksnio pavyzdį pailiustruoja 1748 m. Žagarės dvaro teisme spęsta Ignotienės-Staševičienės byla prieš Povilą Strabovskį⁷². Pasak ieškovės,

65 LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 47.

66 „Casperum, spurium ex adultera femina Ursula Mickiewiczowa [...]“, LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 44v.

67 LVIA, f. 1401, ap. 1, b. 41, l. 93v.

68 „[...] zgorzenie populi byli [...]“, *Žagarės dvaro teismo knygos (1650–1751)*, t. 4, kn. III, Nr. 37, p. 315.

69 „[...] nierządne życie [...]“, *Ibid.*, t. 4, kn. III, Nr. 40, p. 316.

70 *Ibid.*

71 Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 132.

72 *Žagarės dvaro teismo knygos (1650–1751)*, t. 4, kn. III, Nr. 176, p. 363–364.

atsakovas, būdamas vedęs, jau tris kartus bandė ją „įkalbėti nuodėmei“, gundydamas pinigais. Teismas nutarė pasikliauti P. Strabovskio priesaika, jog jis negundė ieškovės. O Staševičienei buvo liepta po P. Strabovskio duotos priesaikos aikštėje jam „atimtą garbę grąžinti“⁷³. Pastaroji bylos formuluotė, manytina, liudija ne ką kita, bet Lietuvos Statutuose įtvirtintą bausmę asmeniui, kuris kitą pavadinutį nesantuokiniu ir to neįrodytų. Remiantis Statutu, toks asmuo teisme turėjo viešai atsiprašyti, sakydamas tokius žodžius: „Ką esu pareiškęs apie tave, kad tu esi neteisėto luomo sūnus, tai aplojau tave kaip šuo.“⁷⁴ Minėta byla atsiskleidžia, kad ne tik tiesioginis kito asmens pavadinimas nesantuokiniu, bet ir bet koks asmens susiejimas su nesantuokiniais ryšiais sukeldavo jautrias reakcijas, dėl kurių įžeistieji kreipdavosi į teismą. Apžvelgę anksčiau aptartas bylas, susijusias su svetimavimu, galime pastebėti, kad dažniau patys vyrai (ar posūniai) paduodavo moteris (žmonas, pamotes) į teismą dėl svetimavimo. Tuo tarpu neaptikome bylų, kuriose žmonos kreiptųsi į teismą dėl vyro svetimavimo. Kaip pastebi anglų istorikė L. Gowing, žmonos vyrus į teismą paduodavo retai, tik ypatingo smurto atvejais, tai liudijo aptariamo laikotarpio netolygius lyčių santykius⁷⁵. Istorikė Ulinka Rublack pažymi, kad Ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenėje vyrai buvo vertinami kaip racionalios ir gebančios save kontroliuoti būtybės, tuo tarpu moterys – kaip turinčios silpnesnę moralę ir didesnę seksualinį troškimą nei vyrai, kas buvo laikoma grėsme socialinei tvarkai⁷⁶. Apie daugelį seksualinių ir smurtinių nusikaltimų, nukreiptų prieš jas, moterys teismui nepranešdavo, nes teisėjai jas matė ne kaip aukas, bet kaip ištvirkėles⁷⁷.

Specifinę ir, kaip atskleidžia lentelėje pateikti duomenys, mažiausią (apie 4,71 proc.) nesantuokinių vaikų motinų grupę sudarė našlės (lot. *vidua*). Reti našlių paminėjimai mūsų tirtų parapijų krikšto metrikų knygoose, manytina, rodo, jog dauguma jų netruko ištekėti tuoj po vyro mirties. Palyginimui, lenkų istoriko Mareko Górnio, tyrusio santuokos sudarymo ypatybes XVIII a. Šaradovo parapijoje, duomenimis, daugiau kaip pusė visų našlių antrą kartą ištekėdavo praėjus mažiau nei vieniems metams po vyro mirties⁷⁸. Trečiojo Lietuvos Statuto V.8 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, jog našlė, norėdama antrą kartą ištekėti, turėjo pralaukti 6 mėnesius po pirmojo vyro mirties. Toks terminas buvo nustatytas tam, jog našlei laukiantis velionio vyro kūdikio ir iš karto po jo mirties ištekėjus, nebūtų aišku, kurio vyro tai palikuonis. Greičiausiai našlės, minimos Vilniaus dekanato

73 *Ibid.*, p. 364.

74 *PLS* III.12, *ALS* III.23, *TLS* III.28.

75 Laura Gowing, *Domestic Dangers: Women, Words, and Sex in Early Modern London*, Oxford: Clarendon Press, 1996, p. 180.

76 Ulinka Rublack, *op. cit.*, p. 13–14.

77 *Ibid.*, p. 34.

78 Marek Górnio, *Zawarcie małżeństwa na wsi pałuckiej w XVIII wieku: parafia szaradowska*, in: *Genealogia. Studia i Materiały Historyczne*, 1996, t. 7, p. 82–83.

parapijų krikšto metrikų knygoose, neištekėjo tuoj po vyro mirties, todėl iš nesantuokinių ryšių gimę jų vaikai įgijo nesantuokinio vaiko statusą. Iš visų našlių paminėjimų įrašuose tik penkiais atvejais buvo nurodytas ir vaiko tėvas⁷⁹. Informacijos stoka atveria kelių interpretacijoms. Šios našlės, susilaukusios nesantuokinio vaiko, galėjo būti tiek prievartos aukos, tiek ir įsitraukusios į nesantuokinius ryšius laisva valia. Antai Čiudeniškių bažnyčioje 1788 m. kovo 4 d. pakrikštytos Kunigundos tėvas buvo jaunuolis (lot. *juvenis*) Mykolas Mykolaitis, o motina – našlė (lot. *vidua*) Rožė Mereškienė⁸⁰. Įvertinę tai, kad nesantuokinio vaiko tėvas šiuo atveju buvo jaunuolis, galime kelti prielaidą, jog našlė netgi pati inicijavo meilės ryšius. Aptariamam laikotarpiu našlių padėtis buvo paradoksali. Būdamos be vyro, tėvo ar šeimnininko užnugario, našlės labiau nei netekėjusios moterys rizikuodavo patirti seksualinę prievartą⁸¹. Kita vertus, dalis našlių galėdavo leistis į nesantuokinius ryšius, tikėdamosi vėl ištekėti⁸². Ypač tas pasakytina apie našles, anksti likusias be vyro su mažamečiais vaikais, kurioms antros vedybos buvo ekonominio saugumo garantas⁸³. Neretai ir patys vyrai santuoką su našle vertindavo kaip naudingą ekonominę investiciją dėl jų valdomo turto⁸⁴.

Geografinė motinų kilmė

Išsamesni krikšto metrikų knygų įrašai teikia žinių ir apie geografinę nesantuokinių vaikų motinų kilmę. Šie duomenys, manytina, leidžia papildyti motinų socialinio statuso analizę, įvertinti jų mobilumą bei kelti prielaidas apie tai, kokią įtaką motinoms migruoti galėjo turėti nesantuokinio vaiko gimimas. Deja, motinų gyvenamosios vietos paminėjimai krikšto metrikų knygoose tik patvirtina šios šaltinių grupės teikiamos informacijos ribotumą. Šv. Jonų parapijos krikšto metrikų knygoose motinos, kurių gyvenamoji vieta buvo nurodyta, sudarė apie 20,9 proc. visų paminėtų motinų, Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo parapijoje – apie 12,54 proc., atitinkamai likusiuose Vilniaus dekanato miesteliuose ir kaimuose – apie 40,5 proc. visų paminėtų motinų. Taigi, apie didesnės dalies nesantuokinių vaikų motinų gyvenamąją vietą neturime žinių. Galime tik numanyti, kad didesnė dalis šių motinų turėjo būti kilusios iš kaimų ir gyvenviečių, priklausiusių tai parapijai, kurioje krikštijo savo vaikus. Todėl, vengdamos gėdos ir smerkimo, motinos ir buvo linkusios nuslėpti savo gyvenamąją vietą. Antai Šumsko krikšto

79 LVIA, f. 604, ap. 13, b. 68, l. 251; f. 604, ap. 13, b. 30, l. 418v; f. 1317, ap. 1, b. 13, l. 54; f. 1492, ap. 1, b. 1, l. 81, 84.

80 LVIA, f. 604, ap. 13, b. 68, l. 251.

81 *Ibid.*, p. 145; Laura Gowing, *Common Bodies: Women, Touch and Power in Seventeenth-Century England*, p. 59.

82 Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 144.

83 *Ibid.*, p. 143.

84 Laura Gowing, *Domestic Dangers: Women, Words, and Sex in Early Modern London*, p. 214.

metrikų knygoje prie kiekvieno įrašo būdavo nurodoma gyvenamoji tėvų vieta. Nesantuokinių vaikų motinų atveju prie šešių motinų vietoje gyvenvietės įvardijimo buvo pažymėta, jog vieta yra nežinoma (lot. *ignotus locus*)⁸⁵. Atkreiptinas dėmesys, jog tokių žymėjimų pasitaikė ir santuokinių vaikų krikšto įrašuose, bet itin retai.

Duomenys apie nesantuokinių vaikų motinų geografinę kilmę atskleidė, kad didžioji dalis motinų buvo kilusios iš pačių parapijų, kurių bažnyčiose krikštijo savo nesantuokinius vaikus, joms priklausiusių teritorijų ar gretimų miestelių ir kaimų. Antai kalbant apie Vilniaus miesto Šv. Jonų parapiją, dauguma motinų (apie 86,16 proc.) bent iki kūdikio krikšto gyveno Vilniaus mieste. Šv. Jonų parapijos, kaip vienintelės, esančios tarp miesto sienų, reikšmę liudija tai, kad kita dalis (apie 8,03 proc.) nesantuokinių vaikų motinų, kurių geografinė kilmė buvo nurodyta, juos krikštyti buvo atvykusios iš Vilniaus vaivadijai priklausiusių kaimų – Nemėžio (*Niemiez*), Vokės (*Waka*), Merešlėnų (*Mereslany*), Keturiasdešimties Totorių (*Sorak Tatory*), Petešos (*Pętesza*) ir Salininkų (*Soleniki*). Atkreiptinas dėmesys, kad šios suminėtos vietovės aptariamam laikotarpiu buvo apgyvendintos totorių, o tai leistų spėti, kad nesantuokiniai vaikai buvo seksualinių santykių su kitos religijos atstovais pasekmė. Tai savo ruožtu leidžia numanyti, jog būtent religinis aspektas bent jau šiais atvejais galėjo nulemti, kad gimęs vaikas liko nesantuokinis – jei vaikai būtų buvę pradėti krikščionių, jų tėvai būtų susituokę ir tokiu atveju krikštijamas vaikas jau būtų žymimas kaip santuokinis. Negalime atmesti tikimybės, kad jei ne visais, tai bent vienu iš šių atvejų nesantuokinio vaiko gimimas galėjo būti ir seksualinės prievartos pasekmė. Antai istoriografijoje jau žinoma totoriaus Mustafos Muntušo ir krikščionės valstietės Konstancijos Mykolaitės seksualinių santykių, nulėmusių nesantuokinį nėštumą, istorija⁸⁶. Istoriko Domininko Burbos išanalizuotoje byloje teigiama, kad M. Muntušas grasinimais privertęs moterį su juo lytiškai santykiuoti.

Vilniaus dekanato miestelių parapijose su joms priklausiusiais kaimais didesnė dalis motinų (apie 56 proc.) taip pat buvo kilusios iš kaimų ar paties miestelio, priklausiusio parapijoms, kuriose motinos rinkosi krikštyti savo nesantuokinį vaiką. Taigi, pastebima, kad didesnės dalies motinų mobilumas tirtose parapijose nebuvo didelis. O tai savo ruožtu leidžia spėti, jog šios motinos sulaukė artimųjų paramos, todėl nematė reikalo vaikus krikštyti kitose parapijose. Vakarų situacija rodo, kad artimųjų paramos dažniau sulaukdavo turtingesnių šeimų dukros, kurių tėvai buvo ekonomiškai pajėgūs prisidėti prie anūko išlaikymo⁸⁷. Tiesioginių duomenų, rodančių, kad taip būdavo ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, neturime, todėl belieka kelti prielaidą, jog ir Vilniaus dekanate tokių atvejų pasi-

85 VUB RS, f. 196, b. 68, l. 3, 21, 27, 48v, 49, 123v.

86 Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir baumsės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2016, p. 146.

87 Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 203.

taikydavo. Kita vertus, taip pat galime numanyti, jog viešas pasmerkimas savose bendruomenėse motinoms buvo lengviau pakeliamas už dar didesnius ekonominius sunkumus ir nežinomybę, kuri, tikėtina, jų laukė pasirinkus migraciją į kitas parapijas. Svetimoje parapijoje nesantuokinių vaikų motinos turėjo jaustis dar vienišesnės, nutraukusios ryšius su artimaisiais ir bendruomene⁸⁸. Kartu nesantuokinį vaiką pagimdžiusi motina nebuvo laukiama jokioje parapijoje ne tik dėl to, jog į tokias motinas buvo žiūrima kaip į griaunančias viešąją tvarką, bet ir dėl parapijos nenoro ekonomiškai prisidėti prie jų išlaikymo⁸⁹.

Visgi, dalis motinų ryždavosi nesantuokinį vaiką krikštyti kitoje parapijoje⁹⁰. Šv. Juozapo Arimateičio bažnyčios krikšto metrikų knygų įrašuose aptiktos kelios motinos, kilusios iš kitų parapijų. 1775 m. liepos 4 d. krikštytos Marijonos motina Kotryna Kukaitė (*Catharine Kukowska*) buvo atvykusi iš Turgelių parapijos (*Turgiēlensis parochia*)⁹¹. 1776 m. rugsėjo 11 d. krikštytos Marijonos Rozalijos tėvai – Jurgis Rakauskis (*Georgius Rakowski*) ir Agota Jasmontaitė (*Agatha Jasmontowna*) buvo kilę iš Valkavisko parapijos (*de parochia Wolkowiscensis*)⁹². 1784 m. gruodžio 4 d. krikštytos Onos Barboros motina Kunigunda Bilevičaitė (*Cunegunda Bilewna*) buvo kilusi iš Žirmūnų parapijos (*de parochia Zyrmunensi*)⁹³. Atitinkamai ir Karkažiškių bažnyčioje nesantuokinius vaikus krikštijo trys motinos, kilusios iš Punžonių kaimo (*ex Punzany*)⁹⁴, aptariamam laikotarpiu priklausiusio Nemenčinės parapijai⁹⁵. Nemenčinės parapijai priklausė ir Daukšių kaimas (*Dawksze*)⁹⁶, iš kurio buvo kilusi motina Kristina Jančikauskaitė (*Christina Janczikowska*), nesantuokinę dukrą Domicelę 1796 m. rugsėjo 12 d. krikštijusi Karkažiškių bažnyčioje. Pastebėtina ir motinų migracija tarp mūsų tirtų parapijų. Antai Šumsko bažnyčioje sūnų Motiejų krikštijusi Marijona buvo kilusi iš Rimunių kaimo (*de Rymuny*)⁹⁷, priklausiusio Čiudeniškių parapijai. Dvi motinos, vaikus krikštijusios Lavoriškių parapijoje, buvo kilusios iš Vilniaus miesto (*de civitate Vilna*)⁹⁸. Šiuo atveju galime numanyti, jog motinos buvo įsidarbinusios Vilniaus mieste. Bijodamos netekti darbo dėl nesantuokinio nėštumo, gimdyti ir krikštyti vaiką jos grįžo į gimtuosius namus. Tikėtina, motinų giminaičiai galėjo padėti auginti vaikus, kad motinos galėtų grįžti dirbti.

88 Patricia Crawford, *op. cit.*, p. 41.

89 *Ibid.*; Geoffrey Robert Quaife, *op. cit.*, p. 203.

90 LVIA, f. 604, ap. 13, b. 30, l. 433v.

91 LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 31; b. 1369, l. 72v.

92 LMAVB RS, f. 318, b. 1369, l. 76.

93 LMAVB RS, f. 318, b. 9832, l. 27.

94 LVIA, f. 604, ap. 13, b. 30, l. 416, 438v.

95 *Synodus Dioecesis Vilnensis ab [...] Michaele Joanne Zienkovicz [...] in ecclesia cathedrali [...] celebrata [...]*, p. 40.

96 *Ibid.*

97 VUB RS, f. 196, b. 68, l. 167v.

98 LVIA, f. 1401, ap. 1, b. 34, l. 6v; f. 1401, ap. 1, b. 41, l. 9v.

Įvertinus anksčiau pateiktus atvejus, galima spėti, jog motinų migraciją į kitas parapijas paskatino viešos gėdos baimė. Tik vienu iš šių atvejų buvo nurodytas vaiko tėvas, taigi, spėtina, jog dauguma motinų buvo paliktos be paramos. Galbūt jų gimtųjų parapijų kunigas atsisakė krikštyti vaiką, siekdamas apsaugoti parapijos garbę⁹⁹. Abejotina, kad kitos parapijos pasirinkimas liudytų motinų siekį susikurti naują gyvenimą kitoje vietoje. Manytina, tokiu atveju motinos būtų tiesiog palikusios vaikus, bet ne pasiryžusios juos krikštyti. Nebent po krikšto vaikai buvo perduoti auginti tolimesniems giminaičiams, o motinos galėjo sugrįžti į gimtąsias parapijas.

Retais atvejais motinos buvo kilusios ir iš tolimesnių vietovių. Tarp tokių vietovių minėtina Rusia, iš kurios buvo kilusi Marijona (*advena ex Russia*), krikštijusi nesantuokinį sūnų Joną Karkažiškių bažnyčioje¹⁰⁰. Čiudeniškių bažnyčioje nesantuokinį sūnų Mikalojų krikštijusi motina Marijona Rubanaitė (*Marianna Rubanowna*) buvo kilusi iš Petrakavo miesto, Krokuvos vaivadijos (*de oppido Piotrkow, palatinatus Krokoviensis*)¹⁰¹. Kilmė, sietina su tolimesnėmis vietovėmis, pirmiausia parodo nestabilią socialinę motinų padėtį. Kartu galime numanyti, jog minėtose parapijose moterys atsidūrė ieškodamas įsidarbinimo galimybių, nes buvo atstumtos gimtųjų bendruomenių.

Išvados

Vilniaus dekanatui XVIII a. priklausiusių parapijų krikšto metrikų knygų duomenys pirmiausia atskleidė nesantuokinių vaikų motinas gaubiantį slaptumą, kuomet neturime jokių žinių apie nemažą dalį motinų. Analizuojant turimus duomenis, pastebimas motinų priklausymas tiek aukštesniajam statusui, tiek ir žemiausioms visuomenės grupėms. Tikėtina, kad žemakilmės motinos sudarė daugumą visų nesantuokinių vaikų motinų. Užuominos apie šeiminių motinų padėtį atskleidė, kad dauguma jų buvo netekėjusios. Gauti duomenys paskatino kelti klausimus ir apie nesantuokinių vaikų pradėjimo aplinkybes, kurios, tikėtina, kartais skirdavosi priklausomai nuo visuomeninio motinos statuso. Galima numanyti, kad dalis nesantuokinių vaikų galėjo būti seksualinės prievartos pasekmė. Kai kurie nesantuokiniai vaikai galėjo būti ne vien prievartos, bet kai kada ir svetimavimo ar meilės ryšių su neišsipildžiusia viltimi ateityje susituokti rezultatas. Taigi, turimi duomenys kartu parodo ir platesnę socialinę nesantuokinio gimstamumo kontekstą. Ne santuokoje gimę vaikai galėjo būti tiek ilgalaikių ir nenusisekusių

99 Lenkų istorikas T. Wiśliczas pastebi, kad mažą nesantuokinių vaikų skaičių Lenkijos kaimiškų parapijų krikšto metrikų knygose kartais nulemdavo kunigų atsakymas juos krikštyti, žr. Tomasz Wiślicz, *op. cit.*, p. 103.

100 LVIA, f. 604, ap. 13, b. 30, l. 160v.

101 LVIA, f. 604, ap. 13, b. 68, l. 292v.

santykių, nesibaigusių vedybomis, tiek trumpalaikių meilės nuotykių, tiek ir smurtinių seksualinių ryšių pasekmė.

Nesantuokinių vaikų motinų geografinės kilmės analizė taip pat atskleidė vienišos motinystės slaptumą, kada nemaža dalis motinų gyvenamąją vietą buvo linkusios nuslėpti. Didesnė dalis motinų, kurių gyvenamoji vieta buvo nurodyta, buvo kilusios iš miestelių ir kaimų, priklausiusių tai parapijai, kurioje jos krikštijo savo vaikus. Manytina, tai liudytų ne tik bendruomenės toleranciją motinų atžvilgiu. Tikėtina, neretai motinos neturėjo ekonominių ir socialinių galimybių keliauti į kitas parapijas, dalis jų galbūt sulaukė ir artimųjų paramos. Motinų mobilumas, kaip matyti, buvo nedidelis ir dažniausiai vyko tarp aplinkinių parapijų. Tokią migraciją, manytina, pirmiausia skatino siekis išvengti viešos gėdos motinų gimtosiose parapijose. Kartu, reikia manyti, dalis motinų galėjo dirbti gimtojoje parapijoje, todėl, bijodamos prarasti darbą, vaikus krikštydavo kitoje bažnyčioje. Tas pats pasakytina apie motinas, dirbusias mieste, kurios, numanoma, nesantuokinių vaiką grįždavo gimdyti ir krikštėti į gimtuosius namus. Atvejai, kuomet motinos buvo kilusios iš tolimesnių vietovių, kaip matyti, buvo vienetiniai. Apskritai galime pastebėti, jog geografinės kilmės analizė dar geriau atskleidė nesantuokinių vaikų motinų socialinės padėties nestabilumą.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Antrasis Lietuvos Statutas (Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года)*, подр. Т. І. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо, Мінск: Тэсей, 2003.
- Biržų dvaro teismo knygos (1620–1745)*, par. Vytautas Raudeliūnas, Romualdas Firkovičius, Vilnius: Mintis, 1982.
- Corpus iuris canonici, pars secunda: Decretalium Collectiones*, ed. A. Friedberg, Graz, 1959.
- Synodus dioecesis Vilnensis ab illustrissimo, excellentissimo ac reverendissimo domino D. Michaelae Ioanne Zienkovicz dei et apostolicae sedis gratia episcopo Vilnensi in ecclesia cathedrali sua, Anno dni MDCCXLIV. diebus 10. 11. 12 m. Febr. celebrata.*
- Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. II, d. I, par. Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Irena Valikonytė ir kt., Vilnius, 1991.
- Trečiasis Lietuvos Statutas (1588 metų Lietuvos Statutas, t. II (tekstas))*, J. Lappo, Kaunas, 1938.
- Žagarės dvaro teismo knygos (1650–1751)*, ser. *Lietuvos teisės paminklai*, t. 4, par. Vytautas Raudeliūnas, Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
- Burba Domininkas, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus pavieta*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2016.
- Crawford Patricia, *Parents of Poor Children in England 1580–1800*, New York: Oxford University Press, 2010.
- Flandrin Louis Jean, Repression and Change in The Sexual Life of Young People in Medieval and Early Modern Times, in: *Journal of Family History*, 1987 (Feb.), t. 2 (3), p. 196–210.
- Górny Marek, Zawarcie małżeństwa na wsi pałuckiej w XVIII wieku: parafia szaradowska, in: *Genealogia. Studia i Materiały Historyczne*, 1996, t. 7, p. 69–96.
- Gowing Laura, *Common Bodies: Women, Touch and Power in Seventeenth-Century England*, New Haven and London: Yale University Press, 2003.

- Gowing Laura, *Domestic Dangers: Women, Words, and Sex in Early Modern London*, Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Gowing Laura, Secret births and infanticide in Seventeenth century England, in: *Past & Present*, 1997, Nr. 156, p. 87–115.
- Hair P. E. H., Bridal Pregnancy in Earlier Rural England Further Examined, in: *Population Studies*, 1970 (March), t. 24, Nr. 1, p. 59–70.
- Head-König L. Anne, Forced Marriages and Forbidden Marriages in Switzerland: State Control of the Formation of Marriage in Catholic and Protestant Cantons in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, in: *Continuity and Change*, 1993 (Dec.), t. 8, leidimas 3, p. 441–465.
- Jakulis Martynas, Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 3: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Iššūkiai. Laimėjimai. Neteiktys*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 193–209.
- Liefbroer C. A., Elzinga H. C., Intergenerational Transmission Of Behavioural Patterns: How Similar Are Parents' and Children's Demographic Trajectories?, in: *Advances in Life Course Research*, 2012, t. 17, p. 1–10.
- Laslett Peter, *The World We Have Lost: Further Explored*, London: Routledge, 2001.
- McNabb Jennifer, Ceremony versus Consent: Courtship, Illegitimacy, and Reputation in North-west England, 1560–1610, in: *The Sixteenth Century Journal*, 2006 (Spring), t. 37, Nr. 1, p. 59–81.
- Pomata Gianna, Unwed Mothers in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries: Clinical Histories and Life Histories, in: *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, ed. Edward Muir and Guido Ruggiero, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991, p. 159–204.
- Praspaliauskienė Rima, Crime Born in Shame and Fear, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2001, t. 6, p. 89–105.
- Rogers Nicholas, Carnal Knowledge: Illegitimacy in Eighteenth-Century Westminster, in: *Journal of Social History*, 1989 (Winter), t. 23, Nr. 2, p. 355–375.
- Rublack Ulina, *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford: Clarendon Press, 2001.
- Shorter Edward, Illegitimacy, Sexual Revolution and Social Change in Modern Europe, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, t. 2, Nr. 2: *The History of the Family*, 1971, p. 237–272.
- Sirutavičius Vladas, Nusikaltimai „dėl gėdos“: naujagimių žudymai XIX a. Lietuvos visuomenėje, in: *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2002, t. 2 (11), p. 147–158.
- Stone Lawrence, *The Family, Sex and Marriage in England 1500–1800*, New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper & Row, 1973.
- Strzelczyk-Żołądz Dorota, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006.
- Tumelis Karolis, Neišsipildžiusios viltys: skundai dėl nutrauktų sužadėtuvių Vilniaus vyskupijos konsistorijoje XVIII a. antroje pusėje, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 2016, t. VIII, p. 77–112.
- Quaife Robert Geoffrey, *Wanton Wenches and Wayward Wives. Peasants and illicit Sex in Early Seventeenth Century England*, London and Worcester: Routledge, 1979.
- Wilson Adrian, *Ritual and Conflict in Early Modern England*, London and New York: Routledge, 2016.
- Wiślicz Tomasz, *Upodobanie. Matężństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII wieku: wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia*, Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2012.

UGNĖ JONAITYTĖ – Lietuvos istorijos instituto doktorantė, 2020 m. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete apsigynusi magistro darbą „Nesantuokiniai vaikai XVIII a. Vilniaus dekanate: sociodemografinė perspektyva“, tais pačiais metais apdovanotą Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos Aukštųjų mokyklų studentų mokslinių darbų konkurso įsteigta premija. Interesų kryptis – XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinė istorija, istorinė demografija.

Elektroninis paštas ugne.jonaityte@istorija.lt

MOTHERS OF ILLEGITIMATE CHILDREN IN THE EIGHTEENTH CENTURY VILNIUS DEANERY: SOCIAL STATUS AND GEOGRAPHICAL ORIGIN

UGNĖ JONAITYTĖ

Lithuanian Institute of History

This article explores the mothers of illegitimate children in the eighteenth-century Vilnius deanery from a perspective of historical demography. While historians in the Western world have produced many studies focused on the phenomenon of illegitimacy, the Lithuanian scientists have not done much in exploring illegitimacy in early modern Vilnius. This article is one of the first attempts to explore illegitimacy and its patterns of historical demography by paying attention to the women who had children outside the wedlock.

The analysis of sociodemographic characteristics of the mothers firstly revealed the mystery of illegitimate maternities: while we do not have any information about at least a quarter of these mothers' social and geographical origin, this issue reveals the dominant negative attitude towards these women at the time. Collected data from parish books led to the anticipated conclusion that the majority of mothers had lower social status, although some of them were part of the nobility. The analysis of given surnames of these mothers showed that the majority of them were unmarried. This fact suggests that for some mothers their illegitimate pregnancy was the first pregnancy. While the scarcity of sources limits our knowledge about the social circumstances of illegitimate births, the analysis of given surnames of these mothers, combined with other sources, leads to a likely conclusion that illegitimate births could occur as a product of failed promises of marriage, sexual violence or adultery.

The analysis of mothers' geographical background showed that the majority of them belonged to parishes where they chose to baptize their illegitimate children. While there is a possibility that some of these women received help from the fathers or relatives, the author of this article argues that the research findings demonstrate the lack of social and economic support of mothers rather than community acceptance and tolerance towards these women. A minority of the mothers were from distant places and this data allowed the author to form a compelling conclusion that some women, due to the lack of support, were forced to seek better opportunities in other parishes.

Keywords: mothers of illegitimate children, illegitimate children, social status, geographical origin, the eighteenth century, Vilnius deanery.